

Eindstation Auschwitz

meulenhoff.nl

EDDY DE WIND

Eindstation Auschwitz

Mijn verhaal vanuit het kamp (1943-1945)

MEULENHOFF

Eerste druk januari 2020

Dertiende gewijzigde druk januari 2025

ISBN 978-90-896-8291-8

ISBN 978-94-023-1408-3 (e-book)

NUR 320

Omslagontwerp en -beeld: DPS Design & Prepress Studio

Auteursfoto: © Jeroen van Amelrooij / Sonja de Wind-Klijn

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

Woordenlijst op p. 215, 216

Plattegrond Auschwitz I op p. 223: © Yde Bouma

© 2020 Erven Eddy de Wind & Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

© 2024 Voorwoord Adriaan van Dis

Eddy de Wind heeft *Eindstation Auschwitz* geschreven als bijdrage aan het voorkomen van mensenrechtelijke tragedies in de toekomst. De familie De Wind doneert daarom een aanzienlijk deel van de opbrengst van deze uitgave aan educatieprojecten van het Holocaustmuseum. Projecten die, in lijn met dit boek zelf, jongeren bewust maken over de gevolgen van uitsluiting en discriminatie.

Eindstation Auschwitz verscheen in 1946 bij uitgeverij De Republiek der Letteren en in 1980 bij uitgeverij Van Gennep bv. Voor deze uitgave is de tekst van het oorspronkelijke boek geredigeerd. Deze redactie heeft zich beperkt tot het corrigeren van schrijf- en stijlfouten. Op een enkele plaats is de tekst aangepast op basis van het in Auschwitz door Eddy de Wind geschreven verhaal.

Deze uitgave kwam tot stand dankzij bemiddeling van Sebes & Bisseling Literary Agency te Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorwoord

Het moet in de herfst van 1979 geweest zijn. Een periode die voor mij achteraf gezien van grote betekenis is geweest. Het begon met een verzoek van uitgever Rob van Gennep, met wie ik een grote betrokkenheid deelde in het verzet tegen het Zuid-Afrikaanse apartheidregime. Hij kende mijn achtergrond: een moeder die door een huwelijk met een Indonesische man deels buiten de witte wereld was beland, drie bruine halfzusters van wie de vader door de Japanners werd onthoofd, en ik, het vredeskind dat gedrild werd door een in krijgsgevangenschap beschadigde vader die met zijn wanen ook bij mij krassen achterliet. Maar in dat najaar spraken we over een andere oorlog – die in Europa.

Van Gennep dacht erover het in 1946 verschenen *Eindstation Auschwitz* van de Amsterdamse psychiater Eddy de Wind opnieuw uit te geven. Een belangwekkend boek, dat destijds niet veel had gedaan omdat de tijd er domweg niet rijp voor was. Zo kort na de oorlog wilde Nederland niet terugkijken op vijf jaar Duitse bezetting. De wonden waren nog te rauw en de schaamte en ontkenning te groot voor een confrontatie met de lotgevallen van de 107.000 in ons land wonende gedeporteerde Joden van wie er nog geen vijfduizend terugkeerden. Maar nu er ook elders in Europa steeds meer boeken over de Shoah verschenen, wilde Van Gennep het er toch op wagen. Hij sprak vol lof over het boek: ‘Het neemt de lezer letterlijk mee het kamp in.’ Al vroeg hij zich

wel af of taal en stijl niet te verheven waren, te ouderwets voor de moderne lezer. Toch wilde hij er geen letter aan veranderen: ‘Het is het enige boek dat in Auschwitz geschreven is – net na de bevrijding door het Rode Leger, nadat de Duitsers het kamp overhaast hadden verlaten.’ Om een brug met het heden te slaan had Eddy de Wind voorgesteld een nieuwe inleiding bij zijn boek te schrijven, op voorwaarde eerst eens met ‘een jong mens’ over zijn ervaringen te spreken. Niet al te dom, en ook geen Jood.

Was ik tot een willig oor bereid?

Nou en of. Als eerstejaarsstudent had ik *Ondergang* van Jacques Presser gelezen. Een boek dat zo’n diepe indruk op me had gemaakt dat ik ook colleges bij hem ging volgen. Wat een spreker! Zo waardig en feitelijk. Waarmee hij ruimte liet aan de emotie van zijn toehoorders. Ik was opgevoed met een oorverdovend zwingen over de oorlog – al zongen we wel kampliedjes onder de afwas: ‘Jappen hier Jappen daar, vele Jappen zonder haar.’ Mijn ouders vonden destijds weinig begrip voor wat ze hadden meegemaakt. Wat wisten tropenmensen van een hongerwinter? In Indië plukte je een vrucht uit elke boom. Koloniale uitbuiters waren het, en dan kwamen ze hier ook nog huizen inpikken en hun hand ophouden. Misschien daarom was ik zo onder de indruk van leed dat wel in aanzien stond. Door over de Shoah te lezen kon ik mogelijk afkijken hoe je om moest gaan met vernedering en trauma.

‘Weet waar je aan begint,’ waarschuwde Rob van Gennep nog, ‘de man is knetterrechts.’ Ach, met mijn bekakte accent was ik kameleon genoeg om dat aan te kunnen. Dus op de fiets naar de Herman Gorterstraat, het pand waar psychiater De Wind praktijk hield. Een fraai wit huis aan de waterkant, in het welvarende deel van Amsterdam-Zuid.

Ik zie me weer zijn mooie werkkamer betreden: rechts naast de deur een groot aquarium, kunst aan de wand, fr-

eudiaanse canapé, een prachtige donkerbruine houten tafel, gerieflijke zwartleren Charles Eames-stoelen – met een pookje om de hoogte te regelen. Vreemd dat die luxe en heelheid mij zo is bijgebleven.

Mijn stoel was lager afgesteld dan die van mijn gastheer en mijn blikveld werd versperd door een enorm bandopneemapparaat – zo noemde ik een taperecorder in die dagen.

Wat herinner ik me nog van die stortvloed aan verhalen? Het eerste wat bij me bovenkomt is een beeld: het gooien van lijken op een grote platte vrachtauto. Lichamen van kapotgewerkte mensen die vervoerd moesten worden naar de verbrandingsovens. De ontbindingssappen spatten in het rond. En dan de verbazing van de jonge arts... die opzij moest springen om het vuil niet op zijn kleren te krijgen. Hij heeft zijn handen met koud water schoongeborsteld. In een waslokaal met leuzen op de muur: *Reinlichkeit ist der Weg zur Gesundheit*. Zeep was er niet.

Waarom heb ik dat zo goed onthouden? Beelden zijn de sterkste herinneringen. Mijn vader had aan drieënhalf jaar Japanse internering smetvrees overgehouden. En dat heb ik mooi nageaapt.

Het kan niet anders dan dat mijn eigen smetvrees deze herinnering bovenaan heeft gezet. Want zo begon het gesprek natuurlijk niet. Ik werd eerst ondervraagd. Wat wist ik eigenlijk van Auschwitz? Nee, het was niet één kamp. Auschwitz was een verzamelnaam voor wel dertig kampen. De Wind pakte zijn boek op, het exemplaar met paarse kaft, de oertekst. Achterin stond de hele lijst: Auschwitz 1, Birkenau (de moordcentrale), Monowitz met de Buna-fabrieken, Gleschau, Jawischowitz, Neu-Dachs, Blechhammer... en de kleinere kampen met mijn- en landbouwcommando's. Alles bij elkaar één groot industrieel complex met de goedkoopste arbeid ter wereld. Onvoldoende te eten. Wie uitgeput was, viel ten prooi aan de gaskamer.

Het duizelde me van de getallen en namen. En ik weet nog dat ik me schaamde... Ik had het boek niet gelezen. Hoefde ook niet van Rob van Gennep: 'De man wil het verhaal opnieuw vertellen.' Zo wist ik niet dat de schrijver die tegenover mij zat zich onder een andere naam in zijn boek had opgevoerd: als de jonge, gepromoveerde arts Hans van Dam. Om beter naar zichzelf te kunnen kijken? Om afstand te kunnen nemen van de vernederingen en kritisch te kunnen beschrijven hoe een ambitieuze jongeman zich probeert te handhaven tussen oudere Joodse collega-artsen, afkomstig uit heel Europa, net als hij opgepakt, weggevoerd en in smerige klinieken tewerkgesteld. Te nuttig voor de gaskamer, zolang het de Duitse artsen zinde. (De naam Mengele komt in de oerversie van *Eindstation Auschwitz* slechts één keer voor. Niet in het verhaal, maar in een toegevoegd rapport van de Russische onderzoekscommissie. Pas later zal Mengele de verzinnebeelding van alle nazimoordenaars in witte jassen worden.)

Het is die medische blik die *Eindstation Auschwitz* zo bijzonder maakt. Omdat er met een artsenoog naar de uitgeputte medegevangenen werd gekeken, naar de 'rampzalige levenden' en 'gelukkige lijken'. Hans buigt zich over vingerwonden en beenzweren, opgelopen bij smerig en zwaar werk. Hij onderzoekt de 'muzelman' – zo werden de gevangenen genoemd die doorzichtig van magerte waren: 'uitgeteerd, botjes en velletjes'. Wie dat stadium bereikte, ging naar het crematorium.

De Wind spaarde zichzelf niet, die middag achter zijn bureau. Want waar ligt de grens tussen helpen en collaboreren? Vertel je de waarheid aan stervenden of bied je hoop? Met tranen in de ogen sprak hij over de proeven op jonge vrouwen, meisjes vaak nog. Het wegbranden van hun baarmoeder, het bewust toebrengen van wonden en het uitvoeren van de buikoperaties met niet-gesteriliseerde instrumenten. Hij kende de barak waar deze experimenten werden uitgevoerd: Blok 10.

Friedel zat daar, de vrouw op wie hij in Westerbork smoorverliefd was geworden. Hun huwelijksreis ging naar Auschwitz. Ze werden bij aankomst gescheiden, maar het verlangen naar elkaar hield beiden op de been. Hans kreeg het als arts voor elkaar haar soms soep te brengen. Ze wisselden briefjes uit. Als vrouw van een arts genoot zij een zekere voorkeurspositie en bleven haar al te pijnlijke en vaak dodelijke proeven bespaard. Tijdens het schrijven van *Eindstation Auschwitz* zat Friedel al niet meer in Blok 10, maar was ze met duizenden andere gevangenen meegevoerd door voor het Rode Leger vluchtende ss'ers. Hans had geen idee waarheen, maar hij roept haar op in hooggestemd proza: 'Daar was haar stem, als een lied gezongen van een verre minaret...'

Beduusd over de confidenties over liefde en dood staarde ik naar de nerven van de fraaie werktafel. Het aquarium borrelde genoeglijk. Eddy de Wind drukte op knoppen, wisselde een volle tape en sprak in de microfoon. Wat heet: hij kéké in de microfoon. Ik had toen al ervaringen met psychiaters en wist hoe moeilijk het is om als biechteling de toehoorder aan te kijken. Nu waren de rollen omgedraaid: de psychiater stortte zijn hart uit. Een man die mijn vader had kunnen zijn. Verstopt achter een bandopneemapparaat. Ik werd gereduceerd tot een mechanisch oor.

Nog een beeld dat me is bijgebleven: de voorlezende schrijver. Wat ik van de toon vond? Ja, wat literair misschien, maar hij had het in een koorts geschreven... Dagen achtereen, op de rand van zijn brits, in een schrift gevonden in een voorraadkast van de ss. Van hetzelfde soort als de schriften waarin de kampboekhouding van de dood werd bijgehouden. Maar hij zou over het leven schrijven. Over de liefde. De beschaving laten zegevieren. Hij nam zich voor als een psychoanalyticus naar het kwaad te kijken. De toen al psychiatrisch ge-

schoolde arts wilde de neiging tot tot wreedheid begrijpen, hoe de nationaalsocialistische moraal, geholpen door alcohol, de mens tot duivel maakte. En hoe besmettelijk het kwaad is en ook gevangenen corrumpeerde. Hij zou niet oordelen, maar beschrijven. Met milde blik een vrouw ten tonele voeren die haar lichaam aanbood voor een snee brood. Je mocht op kamptoestanden geen begrippen uit de normale samenleving toepassen. Overleven stelt zijn eigen wetten.

Ik zat tegenover een klassieke intellectueel. Streng voor zichzelf. Wars van modieuze praatjes. Wat nou knetterrechts. Ja, hij had ooit zijn Russische bevrijders bewonderd, geloofd in een humanistisch communisme. Maar hij wist beter nu. Doorzag hoe indoctrinatie en een allesoverheersende ideologie een heel volk kon verblinden. Ook ter linkerzijde.

Al zat ik in de behandelkamer van een psychiater, ik durfde die middag niet over mijn vader te beginnen, een man die zich opsloot in het donker en dan hardop lag te tellen. Ik moest zo aan hem denken. Herkende iets van hem in deze getourmenteerde verteller. De kwetsbaarheid. Het schuldige overleven. Wij hadden thuis ook een aquarium. Gevangen vissen maakten mijn vader rustig. Maar het ging niet om mij. Hier paste bescheidenheid en begrip. Moordfabriek Auschwitz was ongeëvenaard in de geschiedenis. Ik moest een oor zijn. Geen mond.

Dokter De Wind gebruikte het woord 'overleven' keer op keer. Wat gaf hem het recht? vroeg hij zich af. Waarin was hij beter dan al die miljoenen die omgekomen waren? 'Het scheen hem onpeilbare slechtheid, dat hij het lot van al die anderen niet had gedeeld.' Zo staat het in zijn boek.

Als Hans na de vlucht van de Duitsers alleen achterblijft bij de zieken en stervenden, klimt hij op een wachttoren. Zal hij springen? Nee. Hij moet het verhaal opschrijven. De wereld zal weten wat er in Auschwitz is gebeurd.

Eddy de Wind wilde me graag nog een keer zien. We waren allebei uitgeput. En ik was flink in de war. Maar kon niet weigeren. Waarom raakten die middagen mij zo diep? Bij die vraag kom je bij jezelf uit. Onvermijdelijk. Zonder me zijn verhaal toe te eigenen – hoed u voor leedconcurrentie – speelde mijn eigen kleine oorlog op. Ik denk niet dat de psychiater in hem beseftte wat hij toen bij mij teweegbracht. Ik leerde iets wat hij niet kon weten: dat ik me als de donder opnieuw onder behandeling moest laten stellen. Mijn vader kwam bij me spoken. Ik ging rare dingen doen. Beschadigde mezelf. Uiteindelijk zou ik in analyse gaan. Zeven jaar lang, drie keer in de week op de canapé naar het plafond staren.

Hoe zouden de kinderen van psychiater De Wind omgaan met de oorlog van hun vader? Ik had begrepen dat het huwelijk met Friedel geen stand had gehouden. Ze overleefde weliswaar de oorlog, maar de geestelijke schade was te groot om samen in vrede voort te gaan.

Nu, ruim veertig jaar later, weet ik hoe zijn zoon Melcher zijn jeugd heeft ervaren. Hij sprak erover in verschillende interviews. Auschwitz was in het gezin De Wind alomtegenwoordig. De kinderen hadden het gevoel in een toneelstuk te zijn geplaatst. Ieder kreeg zijn rol. Ze wisten dat er iets vreselijks was gebeurd maar niet precies wat.

Ik ken dat theater. Mijn vader gooide met regelmaat zijn eten tegen de muur. De behanger werkte de vlekken weg. Ik wist niet beter. In al zijn merkwaardigheid vond ik mijn vader heel normaal. In een indrukwekkend interview met Pieter van der Wielen (*Nooit Meer Slapen*, 17 januari 2020) gebruikte Melcher de Wind nagenoeg dezelfde woorden: ‘Angst en verdriet waren bij ons thuis heel normaal.’

De kinderen hebben zich ingezet *Eindstation Auschwitz* zo veel mogelijk lezers te gunnen. Het verhaal moet blijvend worden doorverteld. Er verschenen meer dan dertig vertalin-

gen. Dankzij hun vader ontdekte ik de noodzaak mijn eigen familiegeschiedenis op te schrijven. De tijd is rijp om Eddy de Wind daar eindelijk eens voor te bedanken.

Adriaan van Dis

*

Hoe ver is het naar die wazig blauwe bergen? Hoe wijd is de vlakte, die zich uitstrekt in het stralend voorjaarszonnlicht? Het is een dagmars, voor vrije voeten. Eén uur te paard, in snelle draf. Voor ons is het verder, veel verder, het is oneindig ver. Die bergen zijn niet van deze wereld, niet van onze wereld. Want tussen ons en die bergen ligt de draad.

Onze hunkering, het wilde bonzen van onze harten, het bloed dat ons naar het hoofd stroomt, het is alles machteloos. Tussen ons en de vlakte ligt immers de draad. Twee rijen van draden, waarboven zacht rode lampjes gloeien, als teken dat de dood op ons loert, op ons allen die hier gevangen zijn in dit vierkant van twee rijen hoogspanningsdraden en een hoge, witte muur.

Altijd datzelfde beeld, altijd datzelfde gevoel. We staan voor de ramen van onze Blocks en zien uit naar de lokkende verte en onze borst hijgt van spanning en machteloosheid.

Tussen ons beiden ligt tien meter. Ik buig me uit het raam, als ik uitzie naar de verre vrijheid. Friedel kan zelfs dat niet, zij is gevangene in een hogere graad. Ik kan me nog vrij bewegen door het Lager. Friedel kan zelfs dat niet.

Ik woon in Block 9, een gewoon ziekenblock. Friedel woont in Block 10. Daar zijn ook zieken, maar niet zoals in mijn Block. Bij mij liggen mensen die door wreedheid, honger en overmatige arbeid ziek zijn geworden. Dat zijn nog natuur-

lijke oorzaken, die tot natuurlijke, in diagnoses vast te leggen ziekten leiden.

Block 10 is het *Experimentenblock*. Daar leven vrouwen die door zich professoren noemende sadisten geschonden zijn, zoals nog nooit een vrouw geschonden werd, in het mooiste wat ze bezit: haar vrouw-zijn, haar moeder-kunnen-woorden.

Ook het meisje dat de wilde hartstocht-vlagen van een onbeheerste bruant over zich moet laten gaan, lijdt, maar de daad, die zij willoos ondergaat, spruit uit het leven zelf voort, uit de levende drift. In Block 10 is het niet het uitbarstende verlangen dat drijft – het is een politiek waanidee, een financieel belang.

Dit alles weten wij, als we uitzien over de Zuid-Poolse vlakte, als we zouden willen rennen over de weiden en moerassen, die ons scheiden van die blauwe Beskiden aan onze horizon. Maar nog meer weten we. We weten dat er voor ons maar één einde bestaat, maar één bevrijding uit deze prikkel-draadhel: de dood.

We weten ook dat de dood hier in verschillende gedaanten tot ons kan komen.

Hij kan komen als een eerlijk strijder, waartegen de dokter kan vechten. Al heeft deze dood minderwaardige bondgenoten – honger, kou en ongedierte – het blijft een natuurlijke dood, te rubriceren onder officiële doodsoorzaken.

Maar tot ons zal hij wel niet zo komen. Hij zal tot ons wel komen, zoals hij kwam tot die miljoenen die ons hier voorgegaan zijn. Hij zal tot ons wel komen, sluipend en onzichtbaar, zelfs bijna reukloos.

Maar wij weten, dat het slechts de *Tarnkappe* is, die de dood aan ons oog onttrekt. We weten, dat deze dood geüniformeerd is, want aan de gaskraan zit een man in uniform: ss.

Daarom hunkeren we zo, als we uitkijken naar de wazig blauwe bergen, die maar vijfendertig kilometer weg zijn, maar voor ons eeuwig onbereikbaar.

Daarom buig ik me zover uit het raam naar Block 10, waar zij staat.

Daarom grijpen haar handen zo diep in het gaas, dat de ramen afsluit.

Daarom legt ze haar hoofd te rusten tegen het hout, omdat het verlangen naar mij ongestild moet blijven, juist zoals onze hunkering naar die hoge, wazig blauwe bergen.

Het jonge gras, de bruine, barstensrijpe kastanjeknoppen en de van dag tot dag heerlijker stralende voorjaarszon schenen een nieuw leven te beloven. Maar over de aarde lag de kilte van de dood. Het was voorjaar 1943.

De Duitsers waren diep in Rusland en nog waren de krijgskansen niet gekeerd.

De geallieerden in het Westen hadden nog geen voet op het vasteland gezet.

De terreur, die over Europa woedde, nam steeds fellere vormen aan.

De Joden waren het speelgoed der overweldigers. Zij speelden een kat-en-muis-spelletje met hen. Nacht aan nacht bromden de motoren door de straten van Amsterdam, stamp-ten de leren-laarzen-poten en snauwden de bevelen langs de vroeger zo vredige grachten.

Dan, in Westerbork, werd de muis vaak weer even losgelaten. De mensen mochten zich vrij door het kamp bewegen, er kwamen pakketten en de families bleven intact. Iedereen schreef dan ook braaf zijn brief met 'het-gaat-me-goed' naar Amsterdam, zodat anderen zich weer zonder verzet overgaven aan de *Grüne Polizei*.

In Westerbork kregen Joden de illusie dat alles misschien wel mee zou vallen, dat ze nu wel niet meer in de maatschappij waren, maar dat ze eenmaal weer terug zouden keren uit hun isolement.

‘Als de oorlog is gedaan en we weer naar huis toe gaan,’ zo begon een populair liedje.

Niet alleen zagen ze hun toekomstige lot niet, er waren er zelfs, die de moed hadden – of was het de verblindheid? – hier een nieuw leven te beginnen, een nieuw gezin te stichten. Iedere dag kwam dr. Molhuijsen, namens de burgemeester van het dorp Westerbork, in het kamp, en op een prachtige morgen – op een van de negen mooie dagen in april – verschenen Hans en Friedel voor hem.

Ze waren twee idealisten, hij was zevenentwintig jaar en een van de bekende kampdokters. Zij was pas achttien. Op de zaal, waar hij de scepter voerde en zij verpleegde, hadden ze elkaar leren kennen.

‘Want alleen zijn wij geen, maar tezamen zijn wij één,’ had hij toen voor haar gedicht en dat was de juiste uitdrukking van hun gevoelens. Samen zouden ze er zich wel doorheen slaan. Misschien zou het lukken tot het eind van de oorlog in Westerbork te blijven en anders zouden ze in Polen samen vechten. Want eens zou toch de oorlog voorbij zijn, aan een Duitse overwinning geloofde niemand.

Zo waren ze een half jaar samen. Ze woonden in de ‘dokterskamer’, een kartonnen doos, afgeschut van de grote barak met honderddertig vrouwen. Ze woonden niet alleen, er was nog een dokter in die kamer ondergebracht en later moesten ze de kamer delen met twee echtparen. Voorwaar geen geschikt milieu om een jong huwelijksleven op te bouwen. Maar dat zou allemaal niets gegeven hebben als de transporten er niet geweest waren: iedere dinsdagmorgen duizend mensen.

Mannen, vrouwen, oud en jong, tot de baby’s toe en zelfs de zieken. Slechts een zeer klein aantal, waarvan Hans en de andere doktoren konden aantonen dat ze te ziek waren om drie dagen in de trein te liggen, mocht dan achterblijven. Verder nog de bevoorrechten: gedoopten, gemengd gehuwden,

de *Alte-Kamp-Insassen*, die al sinds 1938 in het kamp waren en zij, die tot het vaste personeel behoorden, zoals Hans en Friedel.

Er was een personeelslijst met duizend namen, maar steeds weer kwamen uit de steden mensen die geprotégeerd moesten worden, soms op bevel van de Duitsers, soms omdat ze werkelijk verdienstelijke burgers waren geweest, maar meestal omdat ze oude relaties waren van de heren van de Joodse Raad of de *Alte-Kamp-Insassen*, die de sleutelposities in handen hadden. Dan werd de lijst van duizend herzien.

Zo kwam het dat in de nacht van maandag 13 september 1943 een employé van de Joodse Raad Hans en Friedel kwam zeggen dat zij zich voor transport gereed moesten maken. Hans kleepte zich vlug aan en liep alle instanties af die in de nacht voor het wekelijkse transport onder hoogspanning werkten. Dr. Spanier, de chef van het ziekenhuis, was oprecht boos. Hans was al een jaar in het kamp. Hij had hard gewerkt en er waren er velen, die later gekomen waren en nooit wat hadden gedaan. Maar Hans stond nu eenmaal op de personeelslijst van de Joodse Raad en als die hem niet kon handhaven, kon de gezondheidsdienst er ook niets aan doen.

Om acht uur stonden ze met heel hun hebben en houden bij de trein, die midden door het kamp liep. Het was een enorme drukte. De mannen van de Ordedienst en de Vliegende Colonne droegen de bagage naar de trein en twee wagons werden volgeladen met levensmiddelen voor onderweg. De broeders van het ziekenhuis kwamen aangezeuld met de patiënten; meest oudjes, die niet meer konden lopen. Maar ze mochten toch niet blijven, want de volgende week zouden ze evenmin voort kunnen als nu. Dan de achterblijvers; ze stonden achter het kordon op enkele tientallen meters van de trein en huilden vaak meer dan zij die weggingen. Voor en achter de trein een wagen met ss voor de bewaking, maar die waren heel schap-

pelijk, spraken de mensen zelfs moed in, want de Hollanders mochten immers niet te weten komen, hoe 'hun' Joden in werkelijkheid behandeld werden.

Om half elf het vertrek. De deuren van de goederenwagons waren van buiten vergrendeld. Een laatste vaarwel, een laatste wenk door de luiken boven in de wagons en ze waren op transport naar Polen, nadere bestemming onbekend.

Hans en Friedel hadden het getroffen. Ze zaten in een wagon met enkel jonge mensen. Het waren vroegere vrienden van Friedel uit de zionistengroep, waartoe ze behoord had. Ze waren kameraadschappelijk en inschikkelijk. Met z'n achtedertigen waren ze in een wagon. Dat was betrekkelijk weinig en met een beetje passen en meten, bagage opgehangen aan het plafond, konden ze allemaal een plaatsje op de grond vinden.

Onderweg begon het lieve leven. Bij de eerste halte kwamen de ss-mannen in de wagons. Ze eisten de sigaretten en later de horloges op. Dan kwamen de vulpennen aan de beurt en sieraden. De jongens lachten erom, ze gaven een paar losse sigaretten en beweerden dat ze niets meer hadden. Velen van hen waren Duits van origine, ze hadden al vaker met de ss te doen gehad. Eenmaal waren ze er levend uitgekomen. Nu zouden ze zich ook niet op hun kop laten zitten.

Eten kregen ze niet, die drie dagen, de treinvorraden zagen ze nooit meer terug. Maar dat gaf niet! Ze hadden nog genoeg bij zich uit Westerbork. Af en toe mochten er een paar de wagon verlaten om het overvolle wc-tonnetje te ledigen. Ze verheugden zich als ze in de steden sporen van bombardementen zagen, maar verder was de reis zonder evenementen. De derde dag werd het doel bekend: Auschwitz. Het was maar een woord zonder inhoud, niet goed en niet slecht.

In de nacht kwamen ze op het emplacement van Auschwitz aan.

Lang stond de trein stil, zo lang dat ze ongeduldig werden en wensten dat er nu maar eindelijk duidelijkheid zou komen, dat ze nu maar eindelijk zouden zien wat Auschwitz was.

De duidelijkheid kwam.

Toen de dageraad aanbrak, zette de trein zich voor de laatste maal in beweging om na een paar minuten weer te stoppen op een dijk, midden in het vlakke land. Langs de dijk stonden groepen van tien tot twaalf mannen. Ze waren gekleed in witblauw gestreepte pakken met dito mutsen. Veel ss-mannen liepen heen en weer in onbegrijpelijke bedrijvigheid.

Zodra de trein stilstond, stormden de maskerademanne-tjes op de wagons af en trokken de deuren open. 'Bagage naar buiten gooien, allemaal voor de wagon.' Ze schrokken erg, want ze begrepen dat ze nu alles kwijt waren. Snel staken ze nog wat tussen hun kleren om het noodzakelijkste te redden. Maar de mannen waren al in de wagons gesprongen en begonnen bagage en mensen er uit te smijten. Zo stonden ze, even weifelend, buiten. Maar lang duurde die weifeling niet. Van alle kanten kwamen ss-mannen op hen toe en duwden hen naar een weg, die evenwijdig met de trein liep. Wie niet snel genoeg liep traptten ze wel, of sloegen ze met hun stokken, zodat ieder zorgde in de kortst mogelijke tijd in de lange rijen te komen die zich formeerden.

Pas toen wist Hans het zeker: zij beiden zouden uit elkaar gaan; mannen en vrouwen werden gescheiden. Haastig kuste

hij Friedel: ‘Tot weerziens’, en toen was het uit. Voor de rijen stond een officier met een stok en langzaam marcheerden allen op. De officier wierp op ieder een vluchtige blik en wees met zijn stok: ‘naar links, naar rechts’. Naar links gingen alle oude mannen, invaliden en de jongens tot ongeveer achttien jaar. Naar rechts de jongen en krachtigen.

Hans kwam bij de officier, maar lette niet op. Hij had alleen oog voor Friedel, die in haar rij op een paar meter afstand stond en wachtte tot de vrouwen aan de beurt waren. Ze lachte tegen hem, als wilde ze zeggen: wees maar gerust, het komt wel goed.

Zo hoorde hij niet dat de officier – het was een dokter – hem vroeg hoe oud hij was. De dokter ergerde zich dat hij geen antwoord kreeg en gaf Hans een klap met zijn stok, zó dat hij meteen naar links vloog.

Daar stond hij tussen de ongelukkigen: de oude mannen, naast hem een blinde en aan de andere kant een imbeciel uitziende jongen. Hans beet zich op de lippen van angst. Hij wilde niet het lot delen van de kinderen en ouden van dagen omdat hij begreep dat slechts de sterken een kans hadden om in leven te blijven. Maar het was niet mogelijk naar de andere rij over te lopen, want overal postten ss-mannen, het geweer in de aanslag.

Friedel kwam bij de jonge vrouwen. Oudere vrouwen en alle vrouwen met kinderen kwamen weer in een afzonderlijke rij. Zo werden vier rijen gevormd, ongeveer 150 jonge vrouwen en evenveel jonge mannen; de andere 700 stonden in hun eigen rijen opzij van de weg.

Daar kwam weer de officier-dokter en riep de ouderen toe, of er artsen onder hen waren. Vier mannen sprongen naar voren. De dokter wendde zich tot Van der Kous, een oude, Amsterdamse huisarts: ‘Wat voor ziekten waren er in het kamp in Holland?’

Van der Kous aarzelde en vertelde iets over oogziekten. De dokter ergerde zich en wendde zich van hem af.

Daar voelde Hans zijn kans: 'U bedoelt waarschijnlijk besmettelijke ziekten; er waren sporadische gevallen van roodvonk, die een onschuldig karakter hadden.'

'Was er vlektyfus?'

'Nee, geen enkel geval.'

'Goed, allemaal terug in de rij,' en toen, zich tot zijn adjudant wendend: 'Die zullen we meenemen.'

De adjudant wenkte Hans en bracht hem achter aan de rij van de jongeren. Hans voelde dat hij aan een groot gevaar ontsnapt was. Inderdaad: ondertussen waren er vrachtauto's gekomen en de oude mannen en vrouwen werden er opgeladen.

Toen zag hij voor het eerst hoe het er bij de ss echt aan toeging. De mensen werden geduwd, getrapt en geslagen. Het was voor velen moeilijk op de hoge vrachtauto's te komen. Maar de stokken van de Sturm-mannen zorgden er wel voor dat allen hun uiterste best deden.

Een oude vrouw kreeg een klap op haar hoofd, ze bloedde hevig. Enkelen bleven achter, die konden onmogelijk op de wagens komen en wie bijsprong om ze te helpen, werd met een trap of een snauw weggejaagd.

De laatste auto kwam voorgereden, twee ss-mannen namen een ongelukkige oude man bij de armen en benen en smeten hem erop. Daarop zette zich ook de rij van de vrouwen in beweging. Friedel kon hij niet meer zien, maar hij wist dat ze in die rij liep. Toen de vrouwen een paar honderd meter weg waren, gingen ook de mannen lopen.

De rijen werden zwaar bewaakt. Aan beide kanten liepen posten, het geweer in de aanslag. Op ongeveer iedere tien gevangenen liep een post. Hans liep nogal achteraan in de rij. Hij zag hoe de posten links en rechts van hem elkaar een teken

gaven. Ze keken even om zich heen, de post van links kwam op Hans af en vroeg hem zijn horloge. Het was een mooi horloge met een chronometer er op. Hij had het van zijn moeder gekregen bij zijn artsexamen.

‘Dat heb ik nodig voor mijn vak, ik ben arts.’

De post grijsde even. ‘Scheisse, Arzt, een hond ben je! Geef hier die klok!’ De man greep zijn arm om het horloge eraf te trekken. Even wilde Hans zich verweren. ‘Zo, ontvluchtingspoging,’ zei de man, terwijl hij zijn geweer in de aanslag bracht.

Hans begreep hoe machteloos hij was. Hij had geen zin de eerste dag in Auschwitz al ‘op de vlucht doodgeschoten’ te worden. Daarom gaf hij het horloge.

Toen ze de spoorlijn overstaken, zag hij Friedel in de bocht. Ze wuifde en hij zuchtte van opluchting. Na de spoorlijn passeerden ze een slagboom, met wachtposten. Nu schenen ze op het eigenlijke terrein van het kamp aangekomen. Het waren opslagplaatsen van bouwmaterialen. Er stonden loodsen en enorme stapels hout en bakstenen. Er liepen kleine treintjes, door handkracht voortbewogen. Wagens, gesleept door mannen. Hier en daar stonden langs de weg grotere gebouwen, fabrieken, daar klonk het gezoem van motoren. En dan weer hout, stenen en loodsen. Een kraan, die cementbakken ophees. Overal was leven en werd gebouwd. Maar meer dan kranen en treintjes zag men de mannen in hun boevenpakken. Hier was geen motorisering, hier was het werk van duizenden, tienduizenden handen.

Stoom is praktisch; elektriciteit is efficiënt, toe te passen over honderden kilometers; benzine is snel en sterk. Maar mensen zijn goedkoop. Dat sprak uit de hongerige ogen, dat sprak uit de naakte bovenlichamen, waarop de ribben zich aftekenden als touwen, die het corpus nog zo’n beetje bij elkaar hielden. Dat zag men aan de lange rijen stenen-sjouwers, voortschuivend op hun houten schoenen of vaak